

1.1 Inleiding

We zien niet altijd wat we denken te zien en we zullen nooit kunnen zien zoals iemand anders ziet. Onze waarneming kan slechts plaatsvinden vanuit ons eigen referentiekader. Dat referentiekader wordt gevormd door wie we zijn, door hoe we zijn geworden tot wat we zijn, door hoe onze omgeving is, door wat we vanuit onze achtergrond hebben meegekregen.

En kind dat verdwaalt in een bos ervaart die plek als gevaarlijk en dreigend. ‘Romantisch’, noemt een verliefd paar deze omgeving. En een boswachter zegt over dit door hem te beheren gebied: ‘Mijn werkplek.’

Toen ik als tiener voor het eerst in Zwitserland was, herkende ik de bergen niet als zodanig. Een van de reisleiders had met ons gewed wie de bergen het eerst zou zien. Hij had voorspeld dat we ze niet zouden zien, maar ik geloofde het niet. Hij kreeg gelijk: de volgende ochtend keek ik nieuwsgierig en tamelijk vermoeid door de nachtelijke busrit naar buiten en zag witte wolken boven een donkere lucht. Die wolken bleken de bergen te zijn. Ik had wel bergen gezien op foto’s, maar het beeld dat ik hier zag associeerde ik daar niet mee. Wat ik zag vervormde ik onbewust tot een mij bekend beeld: wolken. Pas toen de reisleider ons op de besneeuwde bergtoppen wees, begon ik het te zien. Tegenwoordig kan ik me nauwelijks meer voorstellen dat ik het toen niet zag. Ik kan nooit meer waarnemen zoals toen.

De Afsluitdijk hoort bij mijn jeugd: we gingen daar zwemmen en ik fietste er tegen de wind in. Toen ik later in Amsterdam studeerde kreeg ik op weg naar het ouderlijk huis eens een lift van een Duitser. Hij kon zich niet voorstellen dat hij op een weg reed tussen twee zeeën: ‘Gibt es wirklich ein Mehr an der linken und rechten Seite?’ Die verbazing was voor mij heel bijzonder. We hebben samen bij het monument gestaan en sindsdien zie ik de Afsluitdijk weer anders.

Onze ervaring kleurt onze waarneming. Wat we niet kennen is voor ons niet herkenbaar en we moeten het herkenbaar maken om niet te verward te raken. Onze diverse achtergronden en posities bepalen wat we waarnemen. De persoon die we zijn is een verzameling van achtergronden, ervaringen, rollen, identiteiten, belevingswerelden en geschiedenis: een constante wisselwerking met de omgevingen waarin we vertoeven en hebben vertoefd. Dit alles bepaalt wat we als waar waarnemen en wat we tot waarheid construeren.

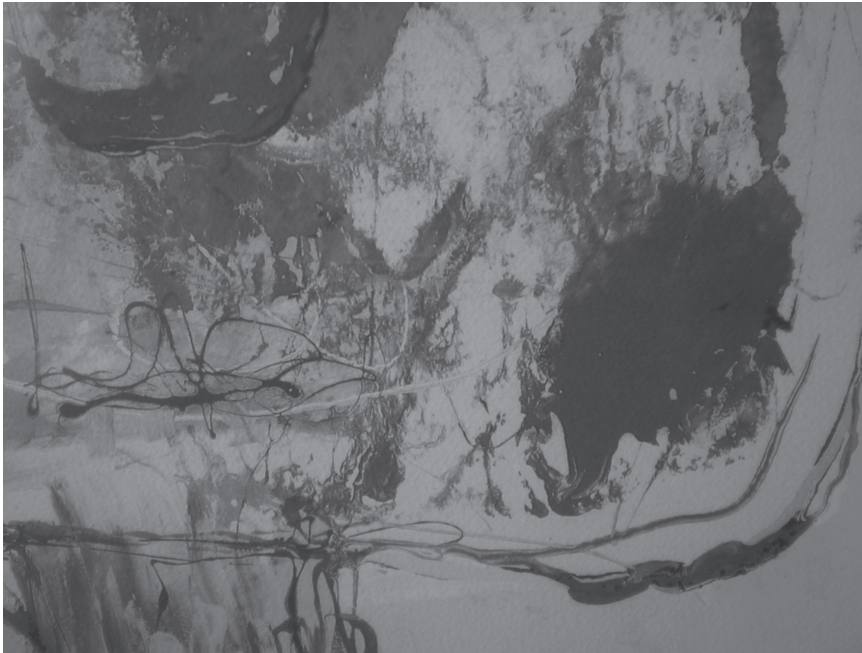
1.2 Eigen waarheid

Onze ervaring kleurt dus elke waarneming die we doen. Zaken die we niet kennen zijn voor ons niet of nauwelijks herkenbaar. Om niet verward te raken worden we regelmatig genoodzaakt om iets herkenbaars te maken van wat we niet kennen. Daardoor zien we niet de werkelijkheid, maar zien we alleen dat wat wij als werkelijk kunnen waarnemen. Onze diverse achtergronden en posities bepalen dus wat we waarnemen.

De persoon die we zijn is een verzameling identiteiten. Het ‘ik’ is een constante wisselwerking met de omgevingen waarin we vertoeven en hebben vertoefd. Dit gehele veld waarvan wij onderdeel zijn, bepaalt hoe en wat we waarnemen en wat we tot waarheid construeren.

Bekijk figuur 1 en vertel wat je ziet. Vraag ook anderen wat ze zien. Omschrijf samen welke overeenkomsten en verschillen je waarneemt.

Ook een professioneel begeleider heeft altijd te maken met de invloed van de eigen belevingswereld als onderdeel van het gehele veld. We nemen de wereld waar, maar niet als observator op afstand, maar als observator die zelf een creërend onderdeel is van en beïnvloed wordt door het geheel. Dit uit zich onder andere in de manier waarop wij de cliënt

Figuur 1 Een schilderij van Jean Timir.

ervaren, hoe wij een begeleidingsrelatie aangaan en hoe wij de begeleidingsvraag zien en beoordelen. Er is steeds sprake van beïnvloeding door de context waarbinnen wij onze dienst verlenen. De context van het professionele begeleidingscontact, maar ook de grotere context van het werkveld, de organisatie en de wereld rond de organisatie, dit alles beïnvloedt een begeleidingsgesprek. De begeleidingsrelatie, de vraag en de werkwijze en ook zaken als de tevredenheid over deze situatie en het resultaat worden door de context beïnvloed. De grotere wereld met allerlei maatschappelijke posities, machtsfactoren, politieke agenda's, visies, normeringen, waarheden, enzovoort, beïnvloedt de vraag, methodiek, theorie, uitstraling en functie van het werk.

Een begeleidingssituatie zal daarom steeds bekeken en beoordeeld moeten worden op zowel micro-, meso- als macroniveau. Het hele veld waarvan begeleider en cliënt deel uitmaken heeft betekenis voor en geeft betekenis aan de relatie van begeleider en cliënt (of cliëntengroep). Alertheid op de invloed van de wisselwerking tussen omgeving en begeleidingssituatie is van belang om een efficiënte coproductie tot stand te brengen en die vast te houden. Deze constatering betekent dat we in onze begeleidingspraktijk alertheid nodig hebben om de invloeden van stereotyperingen van beide partijen in de begeleidingsrelatie te kunnen onderscheiden en bewerken voor een optimale coproductie. Elke vorm van dienstverlening of begeleiding heeft immers meer of

mindere actieve participatie nodig van beide participanten, begeleider en cliënt (zie ook hfst. 5).

Wederzijdse beelden, die vastgezet worden, maken de dienstverlening minder effectief, verstoren de coproductie en blijven steken in reeds vaststaande verhoudingen. Begeleiding heeft beweging nodig, heeft veranderende perspectieven en nuancerende inzichten nodig. Voor de begeleider is het dan ook van belang om aandacht te hebben voor de stereotyperingen die bij zowel de begeleider zelf als bij de cliënt aanwezig zijn en/of in het begeleidingscontact kunnen ontstaan. De centrale stelling van dit boek is dan ook:

Werken met diversiteit vraagt om een dialogische subject-subjectrelatie, met aandacht voor het hele veld, waar begeleider en cliënt deel van uitmaken.

En de centrale vraag hierbij is dan:

Hoe kun je als professioneel begeleider zorgen voor een werkelijke dialoog, met aandacht voor de diversiteit van de cliënt en de begeleider en intensieve aandacht voor de context waarbinnen deze begeleidingsrelatie zich afspeelt?

Hiervoor is inzicht nodig in de diverse achtergronden en de manier waarop deze in het hier en nu van de begeleidingsrelatie verschijnen en invloed uitoefenen. Het vraagt een analyse en intensieve toepassing van de begrippen dialoog, dienstverlening en diversiteit. Waarbij deze concepten steeds opnieuw onderzocht moeten worden in de wisselwerking tussen praktijk en theorie.

1.3 Diversiteitsdans

In de loop der jaren is mij steeds duidelijker geworden wat de kracht en ook de verwarring is van interne en externe diversiteit. Als we meer bekend raken met onze interne diversiteit biedt dat de mogelijkheid ons meer te verbinden met de ander, maar het brengt ons soms ook behoorlijk in verwarring. De zeer diverse wereld confronteert ons regelmatig met interne dilemma's. Contact aangaan met de wereld levert soms confrontaties op met aan ons bekende en onbekende gedragingen, normen, waarden en diepe geraaktheden. Hoe om te gaan met deze verwarring en met deze verbinding is een constante uitdaging en opgave, zeker voor de professioneel begeleider.

Een groot aantal privécontacten, werksituaties en theorieën maakten mij bewust van de werking van mijn interne diversiteit. Vanuit mijn identiteiten, die ik soms als zo vanzelfsprekend ervaar dat ik ze haast

niet opmerk, neem ik posities en rollen in. Die identiteiten zijn weer verbonden met diverse achtergronden, van waaruit ik spreek, voel, denk en handel. Het is een soort diversiteitsdans, waarop ik vat probeer te krijgen. Daarmee kan ik vervolgens zien hoe deze dans mijn rol als professioneel begeleider beïnvloedt en het biedt me de mogelijkheid om te ervaren hoe ik interne diversiteiten kan inzetten in de context van het begeleidingsproces.

Theorie uit de begeleidingskunde gecombineerd met onder andere de gestalttheorie, diverse theorieën rond inter- en transculturele communicatie en theorie op het gebied van diversiteit hebben me steeds meer op de kernwaarde van het dialogisch handelen gebracht. Deze theorieën zal ik in dit boek koppelen aan vele praktijken om zo een hanteerbaar praktijkboek te maken, in de hoop dat de lezer het eigen verhaal hiernaast plaatst en oprecht nieuwsgierig wordt naar de betekenis en invloed van andere verhalen. Het zijn niet de antwoorden die de dialoog maken, maar de vragen, de werkelijke aandacht voor het verhaal achter de eerste indruk.

1.4 Geen specifieke methodiek, maar intensief en verbindend

Zoals gezegd biedt dit boek geen nieuwe of specifieke theorie over cultuur, gender, klasse, enzovoort. Veel algemene methodieken en theorieën zijn zeer goed bruikbaar vanuit hun algemeen geldende principe. Ik wil daarom zich in de praktijk bewezen modellen, theorieën en methodieken door een diversiteitbril intensiever bekijken op hun bruikbaarheid. Zo kunnen algemene modellen prima worden ingezet om een betere dienstverlening tot stand te brengen voor bredere doelgroepen. Of, zoals ik onlangs las over een onderzoek: ‘De resultaten wijzen erop dat interculturele behandeling niet zozeer specifieke vaardigheden vergt, maar vooral extra eisen stelt aan algemene vaardigheden. Voorwaarden zijn een systemisch en contextueel perspectief met aandacht voor psycho-educatie, lichamelijke klachten en maatschappelijke problemen’ (Van Dijk, 2004). In mijn optiek geldt deze stellingname voor de brede cultuur, die verder gaat dan alleen etniciteit. En voor de begeleidingskunde in het algemeen, met uiteraard diverse accenten voor de afzonderlijke beroepsgroepen.

Over seksespecifieke begeleiding zijn verscheidene boeken geschreven, waarbij het voornamelijk gaat over de positie van vrouwen. Over cultuur wordt ook steeds veel gepubliceerd en meestal over het werken met ‘niet-westerse culturen’. Over andere zaken die in de begeleiding aan de orde zijn, zoals de invloed van fysieke beperkingen en mogelijkheden, van gezinsposities, familieachtergronden, gender-issues,

seksuele oriëntatie, klasse, religie, levensovertuiging, enzovoort, wordt wel geschreven, maar al weer wat minder. Veel van deze zaken worden wel regelmatig aangekaart, maar vaak los van elkaar. Vaak is dat zeer de moeite waard, maar meestal missen ze de essentie van de complexiteit. Als er al een waarheid is, krijgen we die zeker niet in beeld door een geïsoleerde benadering van aparte onderdelen. Het aan elkaar koppelen van alle interne identiteiten en alle omgevingsfactoren maakt het uiteraard lastig voor onderzoek en het vinden van de waarheid. Wetenschap moet uitsluiten om de kern te kunnen benoemen. Begeleidingskunde is echter geen wetenschap met een objectieve waarheid. Elke vorm van dienstverlening is een activiteit die steeds opnieuw ontstaat. Professionele begeleiding heeft dan ook niet een enkelvoudige methodiek of enkelvoudige waarheid. Contact met het gehele veld is hierbij van groot belang om niet in stereotypingen te vervallen.

Een bijzonder aardige en bekwame hbo-docente vertelde mij dat ze aan een Marokkaanse studente in haar lesgroep de vraag had gesteld of haar geloof een negatieve invloed zou kunnen hebben op het thema seksualiteit in de lessen. Ze was verbaasd dat de vrouw kwaad was geworden. 'Het is toch goed om rekening te houden met iemands achtergrond?' Dat is inderdaad een goed uitgangspunt, maar deze docente gebruikte slechts een enkelvoudige analyse om de verbinding te maken in deze situatie: hoofddoek betekent moslima en dus moeite met openlijk praten over seksualiteit. De diverse achtergronden die een rol kunnen spelen, zoals levensfase, milieu, seksuele moraal in het gezin en de familie, kennis, eigen ervaring, modernisme, professionele houding, enzovoort, nam zij in haar analyse niet mee. Daarbij werd haar vraag zeker beïnvloed door het actuele feit van eenzijdige, veelal negatieve aandacht voor de islam en stelde zij hem in groepsverband, waardoor al snel een uitzonderingspositie kan ontstaan. Welk stereotype wordt daarmee bevestigd en welke identiteit wordt - opnieuw - onder een vergrootglas gelegd? Want hoe staat het met de mogelijkheid dat niet-moslimstudenten misschien wel meer moeite met het thema kunnen hebben? Of de mogelijkheid dat niet-hoofddoekdragende studenten misschien wel een strengere religieuze of sociale moraliteit kunnen hebben?

In elke relatie die we aangaan is er sprake van een meervoudige betekenisverlening. Werken met diversiteit als leidend concept in de begeleidingsrelatie helpt dan ook om te werken aan en met een meerdimensionale benadering van elke groep, individuele cliënt of organisatie, want een enkelvoudige benadering schiet te kort. Het diversiteitprincipe van de meerdimensionale benadering doet meer recht aan de werkelijkheid, omdat geen enkele werkelijkheid uit stereotypen, een enkelvoudige identiteit of een enkelvoudige waarheid bestaat. Een enkelvoudige betekenisverlening kan dus leiden tot stereotypering en daarmee de effectiviteit van de dienstverlening sterk beïnvloeden. In het voorbeeld: de gestelde vraag werd geen opening tot een dialoog, maar riep weerstand op tegen het (weer) vastgezet worden in een stereotiep beeld.

Kernpunten

- In elke relatie die we aangaan is er een meervoudige betekenisverlening. Werken met diversiteit als leidend concept in de begeleidingsrelatie helpt dan ook om te werken aan en met een meerdimensionale benadering van elke groep, individuele cliënt en organisatie.
- Een enkelvoudige benadering doet een individu, groep of organisatie te kort. Het diversiteitprincipe van de meerdimensionale benadering doet meer recht aan de werkelijkheid, omdat geen enkele werkelijkheid bestaat uit stereotypen, een enkelvoudige identiteit of een enkelvoudige waarheid.